

ВЛАДИМИР РАШКОВИЋ, Београд

РАД И НАГРАДА ПРЕМА РАДУ КАО ОСНОВА
МАРКСИСТИЧКОГ ПОГЛЕДА НА РАЗВОЈ САМОУПРАВНИХ
ДРУШТВЕНИХ ОДНОСА

МАТЕРИЈАЛНА И КЛАСНА ОДРЕЂЕНОСТ ПОГЛЕДА НА СВЕТ У
САМОУПРАВНОМ ДРУШТВУ

Спознаја, стварање и усавршавање погледа на објективно постојећи материјални свет (природу, друштво и људско мишљење) означавали су током читаве историје тенденцију човека као друштвеног бића за правилним као општим у стремљењу. У класној, пак, историји конкретност погледа на свет се испољавала у оквиру класне детерминисаности, а у савременој епохи рад, спознаја и наука сачињавају основу погледа на свет, макар да се ради и о условима класних односа, заоштрениости друштвених противречности и сложености „партијности“, која се испољава и на нивоу посебног и појединачног — на идејном, политичком, религиозном и другим пољима¹ човечје делатности и припадности.

Савлађивање противречности односа опште тенденције у спознаји правилног погледа на свет (као израза прогреса и мисаоне и практичне делатности), дакле, као објективног (објективног тока *идеја и ствари*), и конкретне, објективно дате а субјективно сазнајуће (или чак објективно дате и несазнате) партијности, испољавало се током читаве историје човека и друштва, односно у развитку човека као друштвеног бића.

У том дијалектичком континуитету историје и сазнања, и историје сазнања, друштвено-историјске околности, у основи којих леже класни односи проузроковани економском позици-

¹ Petar Drucker, The Employer Society, American Journal of Society, 1957.

јом човека и његове уже и шире заједнице (дакле карактером продукционих односа), биле су тиме детерминисане, односно то је само собом карактерисало историјску епоху. Енгелс је и у томе био дубоко у праву када је писао: „Теоретско мишљење сваке епохе, па, према томе, и наше, историјски је производ који у разна времена узима веома различите облике, па стога и веома различит садржај. Дакле, наука о мишљењу јесте, као и свака, историјска наука, наука о историјском развоју људског мишљења“.² А то је, значи, филозофија, пре свега историјска, дијалектичка, развојна и у развоју самоупотребљујућа.

У савременим друштвено-историјским околностима, у склопу међународних друштвених односа, нивоу сазнања и достигнућима развоја науке, опредељењу људског ума и „идеје“ у пракси (ако се жели доследност поштовања дијалектике развоја савременог света и ретроспективног сазнања његове историје), настају могућност и друштвена потреба да се историја егзактно схвата и тумачи, а савременост адекватније и доследније процењује и вреднује, да би се одбацило или бар смањило на најмању меру оно чему се још увек „робује“ као стереотипу и да би се обуздало „помодарство“ јаловог истраживања, сулуда тежња за новим ради тек новог, макар и непознатог, несигурног и ризичног, уз штете које се не надокнађују. Реализам је данас потребан као и у XIX веку, а он је дијалектички револуционаран. У снази реализма је и његова садржајност.

Рад снагом науке, јуче и данас, скреће пажњу на прави однос филозофије и науке, стваралаштва и праксе, и нарочито савремености, где наука крчи путеве у неслушене визије будућности. Усмерена у правцу борбе носи човека другим планетама, продужава век и скраћује радни дан, односно, ако је необузdana и у неодговорним рукама (на примеру атомског наоружања) прети геноцидом човеку и човечанству. Кроз правилан поглед на свет наука се радом и правилно употребљава и користи.

У XVII и XVIII веку наука је учинила револуционарну прекретницу ка бржем развоју човека и друштва. То чини и данас ако је подређена правилном погледу на свет.

Само неки показатељи довољно ће илустровати грандиозна открића некад и данас и основу за правилан поглед на свет. Коперниково сазнање о Сунчевом систему се потврђује Галилејевим проналаском телескопа помоћу којег је открио Јупитерове сателите, Сунчеве пеге и др. Пронађени су водени барометар, живин термометар, утврђени закони о односу запремине гаса и притиска, Њутнови закони механике чврстих тела, нови закони преламања и природе светлости. Откривају се електрицитет, електролиза воде, температура кључања, испаравања, топљења и др.

² Engels, Herrn Eugen Dünrings Umwalzung der Wissenschaft, IMEL, 1935, str. 457.

У органској области Левенхук открива микроорганизме видљиве микроскопом, Роберт Хук анализира ћелијску структуру биљног света, Харвеј даје слику рада крвотока и теорију о његовој важности за људски организам, а Лине класификацију биљног и животињског света. Откривају се кисеоник и структура ваздуха, затим процес сагоревања и преласка материје из једног квалитета у други. Испитује се структура и анализирају хемијски састојци живих бића. Све ово скупа водило је ка синтези и правилнијој општој слици кретања и развитка природе и обогаћивању сазнања веродостојнијим поимањем света, а тиме се усађивао правилнији поглед на човека и његову природну околину, као и на животна питања његовог битисања.

Наравно, све је то још увек било далеко од сазнања дијалектичке слике света, коју ће XIX век заснивати на делима како природњака тако и хуманиста, међу којима класици научног социјализма, Маркс и Енгелс пре свега, заузимају родоначелничко место.

Двадесети век значи, у ствари, један јачи и интензивнији позитивни успон претходног, али нас истовремено води и новијој научној револуцији. Могуће је ту тврдњу поткрепити примерима оног што се догодило и неслућено догађа само после II св. рата како у процесу ослобађања народа и рата тако и новим открићима која убрзавају ход технике и технологије, односно науке, уопште узевши. То су, на пример, открића: радара, телевизора, транзистора, физије, а данас већ и наслућивање фузије атомског језгра (ради имплозије — Принстонска лабораторија) и као резултат свега тога откриће атомске енергије баснословних размера; затим производња синтетичких влакана, хибрида, антибиотика, теледиригованих пројектила и ракета, васионских летилица, атомских подморница, електронских рачунара, пластичних маса, пресађивање органа, инкубаторско стварање температуре организма, па и лет на друге планете, постизање надзвучних брзина, информациони системи, електронски уређаји, скраћење радног и продужење слободног времена, повећавање продуктивности рада појединца према маси простог ручног рада, продужавање животног века и др.

Кад се сва та открића имају у виду у њиховој примени, практичном дејству појединачно, а и као целина у друштвеном животу, онда то и значи снагу научне револуције која на неприкосновен начин разбија предрасуде идеолошке, религиозне и свакојачке друге природе. (Фабрички рад скинуо је ферецу коју време није могло вековима да искорени).

Међутим, око 42% открића се не примењују данас услед класних односа и комерцијалног прагматизма. Отуда изграђивање правилног дијалектичко-материјалистичког погледа на објективно постојећи материјални свет може се заснивати на науци и, пре свега, на примени научних достигнућа у пракси друштвеног живота и рада. А одступање од једног и другог, или чак и недоследност у „односу“ према науци, води политиканству,

егоизму и практицизму, супротно идеји и делу, и пракси развитка човека и друштва.

Управо и однос према науци — сазнању научних открића и њиховој практичној примени и опредељује позицију партијности у смислу грубе поделе на прогресивни и реакционарни поглед, односно мање или више прогресиван ван дијаметралне супротности. Усмеравање на науку ради научног погледа на свет, декларативно, данас је примамљива теза у свим системима. Али је доследност науци веома различита и подводи се под синтезу „партијности“ и идејног детерминизма, или се науком проглашава и оно што јој не припада („није злато све што сија“).

У изграђивању дијалектичко-материјалистичког погледа на свет постоји и став о немогућности сазнавања света. Али, постоје мање-више сазнате ствари, које још нису сазнате и које се све више сазнају снагом развијајуће науке.

Међутим, ако је наука открила објективне законитости развитка људског друштва, у знатном степену реконструисала историју на основама научног сазнања (чинећи у томе перманентно све дубље понирање у све веће егзактности), да ли је могуће науком као „телескопом времена“, преко реконструкције прошлости, потврде садашњости, сагледати путеве развитка (ради бар оријентације) и будућност друштва. Да ли се „футуризму“ може дати право релативне научне егзактности, или је наука окренута прошлости од тренутка о коме говоримо, а онда је и поглед на свет *de facto* ретроспективан, а будућност препуштена случају. Човек се онда као свесно биће лишава своје целисходности у делању, у планирању, у акцији да оствари жељу и постигне циљ.

Ако бисмо, супротно томе, стали на позицију дијалектичко-материјалистичког погледа на свет — на развитак објективно постојећег материјалног света (природе, друштва и људског мишљења), а говорећи овом приликом о друштву, онда је, неоспорно, могуће (снагом закона инерције са постоља сазнате садашњости, у чијој основи лежи верификована прошлост) сагледавати и токове будућег који ће, без сумње, бити употпуњавани богатством разноврсности друштвеноисторијски специјализираних и детерминисаних, што ће у споју са општим значити виши степен прогреса, цивилизације и општег друштвеног напретка, као што је и показала читава досадашња историја друштвеног развитка. Наравно, све је то неопходно свести на релације реализма заснованог на основама битних друштвених противречности које за исход и имају сопствено превазилажење за рачун прогресивног, перманентног развитка.

Све то што би се данас могло назвати основним у домену друштва — кроз шта се и уобличава *поглед на свет*, своди се на те „односе“ и проистиче из тих „односа“. То је „специфичност“ у разматрању овакве једне капиталне философске тематике и овом приликом се жели да скрене пажња на ту страну питања

— на „односе“, сматрајући их битним и веома актуелним, нарочито у самоуправном друштву, у карактеру његове иманентности.

Поглед на свет кроз друштвене односе своди се и на човека. А то значи да се дијалектичко-материјалистички поглед надмоћно опредмеђује кроз друштвене односе — човека као друштвеног бића и друштвено биће као садржину друштва, у смислу квалитативне одређености марксистичког учења, за разлику од предмарксовог и постмарксовог вулгарно-материјалистичког, субјективистичког и идеалистичког погледа. А како друштвено биће одређује друштвену свест, садржину друштва и друштвено-историјску позицију човека — то се тиме разликује квалитет „односа“ и у историјској генези и у хоризонталној равни једног *vis-à-vis* другог у истој временској одређености.

Кроз друштвене односе се не огледа само однос норми добра и зла — познанство, пријатељство, љубав, односно неспоразум, конфликт, крвопролиће — у позитивистичком и рационалистичком погледу, већ, пре свега, у смислу њихове класне одређености, у чијој основи лежи материјализација тих односа сведена на својинске, и, такође у материјализованом виду, однос између људи посредством ствари. А пошто је својина правни израз за одређени карактер продукционих односа, онда већ самим тим на површину избија квалитативна одређеност друштвених односа који се свде и изводе из карактера продукционих односа.

Супротно разним критичарима Маркса о његовом квази-економско-детерминистичком учењу³ (који је, ето, упростио богатство, сложеност и разноврсност друштвених односа кроз њихову идентификацију са продукционим односима), кроз продукционе односе се изражава само битност, основа и садржина друштвених односа који проистичу са те основе, у својој бити зависе од њих и на њих се свде у свом повратном дејству у односу узрочно-последичне повезаности и међусобне условљености, али не укључују и „све“ односе у животу.

Кроз све могуће варијације, разноврсности и сложености друштвеног развитка, кроз богатство и обогаћивање искуства друштвене праксе — од Маркса па све кроз XX век, не постоји пример квалитативне промене друштвених односа ни у смислу стварања социјалистичког друштвеног уређења, нити у било ком другом, без квалитативне промене продукционих односа, односно без свођења друштвених односа на промену својинских односа, и то — садржинских (својина над средствима за производњу). Све досадашње социјалистичке револуције постале су и остале социјалистичке захваљујући промени својине над средствима за производњу.

Међутим, у неумитности дијалектичког развитка поставља се и следеће питање: Да ли је промена својине над средствима за производњу гаранција развитка социјалистичких друштвених

³ Jams B. Mckee, Introduction to Sociology, Michigan, 1969.

односа материјализованих у тој својини, или то чини материјалну основу за изградњу друштвених односа, с оријентацијом на човека као основну вредност социјалистичког друштва и на изграђивање хуманитарних односа?

Искуство из развоја социјалистичких друштвених односа показује да и са основе социјалистичке друштвене стварности могу настајати „отуђени“ односи у дехуманитарном смислу, зависно од тога о ком виду социјалистичке својине се ради — државној, јавној, кооперативној, народној, друштвеној, општедруштвеној и сл. и каква је конкретна позиција човека као друштвеног бића материјализованог друштвеном својином.

Заправо, поставља се питање: Ко управља и како располаже друштвеном (социјалистичком) својином над средствима за производњу? Уколико се ради о апсолутности државе, макар да је и као „репрезентант“ радничке класе, и да све што чини, чини у њено име, настаје опасност отуђености снагом потирања директног индиректним — „у име радничке класе“, чак и када се ради о поштенем односу према тој радничкој класи и када се припада њој и социјално, и идејно-политички и функционално — снагом друштвене одговорности. Отуда питање „односа“ који се стварају у процесу рада на основу друштвене својине средстава за производњу — а то су ТТО и ДЕО, значи и прави смисао за конкретност, чиме се кроз ТТО испољава у процесу рада — производње и продуктивности рада, а кроз ДЕО расподела резултата рада. Ко одређује услове производње и ко расподељује резултате рада, управо су суштинска историјска питања, квалитативне одређености социјализма, за разлику од „квалитета“ свих других друштава како историјских тако и савремених.

Из процеса рада настају резултати рада, на основу којих се и омогућава развитак човека и друштва с подмиривањем потреба егзистенције и развитака, схватајући, наравно, рад као економску нужност чијим се савлађивањем прелази у „... царство слободе...“ и рад доживљава као део „части и задовољства“.

А управо ради тих резултата рада — ван рада, током класне историје људског друштва, у самој суштини процеса рада, у односу човека и средстава за производњу и у логици „својинских права“ над средствима за производњу — постављали су се разни посредници: робовласници, феудалци, капиталисти, бирократија⁴ у условима отуђености и под плаштом носилаца рада, тако да је управо то и био кључни проблем свих основних друштвено-класних противречности. Изграђивање филозофског погледа на свет током историје пребацивало се на терен апстракције „материјалистичког“ и „идеалистичког“ (делом и „дуалистичког“) третмана ван животне спреге човека са његовом класном, објективном детерминантом, материјалном позицијом и од-

⁴ Wright Mills, *The Power Elite*, New York, 1965.

ређеношћу самим местом у процесу рада, односима у којима се објективно налази. А ван сагледавања суштинске одређености двострукости односа у процесу рада (ТТО и ДЕО), у којима човек *уместо да одређује*, одређују му се и услови рада и присвајају (без сопственог рада) резултати рада, значило је и нехуманистички поглед на свет, па се конкретно подређивало апстрактном.

За савремени развој човека и друштва, поготову за карактер самоуправних друштвених односа, од изванредне је важности свести све то на терен непосредног и конкретног сагледавања односа у процесу рада, с обзиром да је човек још увек одређен радом као економском нужношћу и да му то чини основу за *поглед на свет*. Проћи ће још много времена да се посредништво између човека и средстава за производњу ликвидира и да човек загосподари собом у смислу одређивања својих услова рада и сувереног располагања својим резултатима рада. Класни односи испољени кроз функцију експлоатације у посредништву на основу својине над средствима за производњу још су увек веома снажни и испољавају се у персонификацији капиталиста, па и феудалаца, односно отуђености бирократије, све до разних „репрезентативаца“ радничке класе који прво полазе од себе. С друге стране, друштвена организација испољена кроз разне облике друштвено-политичког система и друштвеног устројства у преваги је пред институционалним у реалном односу према потребама радног човека.

Самоуправни друштвени систем се данас налази на историјском преиспитивању практичног споја човека са средствима за производњу и у превазилажењу противречности традиционалног и савременог, етатистичко-стандардизованог и самоуправно визионарског. Уобличава се, без сумње, на линији искуства тродеценијског и „погледа самоуправних права и обавеза“, са свим пропратним наслагама које је општи историјски ток развоја носио и носи, као и утицајима сопствене самоуправне праксе и недовољно научно верификоване теорије у овој области.

Отуда и „поглед“ у нашим друштвеним односима има и основу опште историјску и нашу сопствену.

За социјалистичко друштво остаје начело и заједнички именитељ: „Од свакога према способностима, свакоме према раду“, као основа материјализације друштвених односа. А за југословенско друштво — живо, практично опредмећење тог начела је у историјској одређености самоуправног система. Управо на основу тог начела изграђивао се *социјалистички поглед на свет* у релацији према ранијој историји или савременим капиталистичким друштвима, односно *социјалистички самоуправни поглед* у смислу доследности том начелу.

У циљу практичног опредмећења тог начела у југословенском самоуправном друштву, досадашња историја самоуправљања је јасно испољила два основна проблема: први, објективиза-

ција услова рада, и, други, мере рада човека као појединца, односно његове уже (ООУР) и шире радне заједнице.

Објективизација рада значи друштвено вредновање рада — однос друштвене заједнице и човека као појединца, односно његове радне заједнице. То никако не значи (као што се може чути код појединих економиста) „изједначавање услова привређивања“, с обзиром да су техничко-технолошки и организационо-нормативни услови различити, већ се ради о сагледавању објективних услова, пол којима раде и производе људи у различитим процесима рада, разним радним срединама и организацијама, и то са становишта међузависности односа општег-посебног и појединачног у организацији друштвеног рада, као и са становишта „друштвених мерила и критерија вредновања“.

„Друштво“, дакле, остаје и даље као историјска нужност. Оно постоји и као организација, и као „однос“, и као услов испољавања природне обдарености и постигнућа радом од стране човека. Питање је само колико човек са становишта своје „конкретности“ учествује директно или индиректно, као слободан или отуђен од непосредног учешћа у организацији и развоју друштва, односно своје ближе или даље друштвене заједнице. Проблем је да се елиминишу и не деформишу „односи“ у смислу „посредништва“. Али друштво као „објективан фактор“ на овом степену историјског развоја и у самоуправним односима објективно постоји и као предуслов „асоцијације непосредних произвођача“ на свим нивоима и све до потпуног разрастања овог процеса.

У односу на рад, и човека у процесу рада, друштвена заједница на разним нивоима вертикалне структурисаности, с вредновањем и проценом објективних услова рада, целисходно утиче на изграђивање самоуправне квалитативне одређености, усмеравајући радне организације у смислу „објективизације услова рада“, чиме се одређује права основа материјалног стимулуса вредновања рада, различитост на основу објективно јединственог, затим стваралаштво и разноврсност у доприносу радом, подстичући способност рада адекватним наградама. Тиме се испољава природно дијалектичко јединство односа „једнакости“ и „неједнакости“ — објективно датог и субјективно различитог. Отуда је и социјализам у смислу *погледа на свет* друштво природне неједнакости на основу једнакости у смислу објективно датих услова рада и друштвеног вредновања рада — објективизације услова рада. Маркс је у Критици Готског програма управо о томе и писао: ... „Један физички или интелектуално јачи од другог даје, дакле, за исто време више рада и може да ради дуже времена: а рад, да би могао служити као мера, мора бити одређен по трајању или по интензитету, иначе он не би могао бити мерило. Ово једнако право је неједнако право за неједнаки рад. Оно не признаје никакве класне разлике, јер је сваки подједнако само радник, али оно признаје прећутно неједнаку индивидуалну обдареност

и, према томе, неједнаку радну способност, као природне привилегије. Зато је оно, по својој садржини, право неједнакости, као и свако право.⁵

Према томе, социјалистички поглед на свет се заснива у односу на рад. А рад је неједнак. По својој структури се дели на физички (развојни и рутински) и интелектуални (стваралачки и репродуктивни), затим на производни и непроизводни, односно на рад који ствара материјалне вредности и рад који ствара духовне вредности. Долази затим прости (неквалификовани и полуквалификовани) и сложени рад (квалификовани и висококвалификовани). Иза свега тога, гранају се разне професије, тј. парцијална, специфична подела рада. А по „апстракцији“ политичке економије рад је конкретан (употребне вредности) и апстрактан (вредности).

По својој, пак, садржинској одређености рад је класно условљен — отуђеност, присвајање ван рада (а на основу буржоаског својинског права), експлоатација, дехуманизација.

Према томе, по својој структури рад је неједнак, те је и неједнака позиција носилаца рада у конкретној подели рада. Неуочавање те неједнакости и борба против ње воде неминовно ка уравниловци (карактеристичној добрим делом за поједине фазе развитка социјалистичких друштвених односа, где се под видом „солидарности“ испољава демагошки, квазихумани однос, који потиरे стваралаштво и сложен рад и поравнава рад и нерад). С друге стране, помањкање објективизације рада и доследности у јединственим критеријумима и мерилима рада води социјалним разликама које су, такође, несоцијалистичке и несоцијалне појаве, проузрокујући, *de facto*, и експлоатацију у смислу „преливања“ с једних за рачун других, макар и да се не ради о „својинском праву“ ни у односу на средства за производњу по било ком другом односу.

Ради се, управо, о дијалектичком односу једнакости и неједнакости, те свако нарушавање тог односа проузрокује деформације несоцијалистичке и аморалне природе. Социјалне разлике ван рада и уравниловке по раду, супротно раду и доприносу друштвеном раду посредством личног рада, видан су израз одступања од тога и супротне су социјалистичком погледу на свет.

Према томе, колико год се о социјализму радило као о „једнакости“, исто тако се ради и о „неједнакости“. А дијалектика односа „једнакости“ и „неједнакости“ изражава се, управо, кроз објективизацију услова рада, а то значи кроз друштвено вредновање рада и сагледавање — да ли су субјекти (као носиоци рада) у објективно истој позицији условљености рада. На основу тога може се процењивати о „истом“ или „различитом“, дакле, и о праву на „једнакост“ и о праву на „неједнакост“. Недоследност у томе, као и пермутација једног у односу на друго, ствара последице несоцијалистичке садржине које у међуљуд-

⁵ Маркс—Енгелс, Изабр. дела, II, Култура, Бгд., стр. 14—15.

ским односима имају и моралну садржину. Зато Маркс с правом каже: „Право може, по својој природи, постојати само у примењивању једнаког мерила; међутим, неједнаке индивидуе (а оне не би биле различите индивидуе кад не би биле неједнаке) могу се мерити једнаким мерилом само уколико их гледамо под једним углом, узимамо с једне одређене стране у датом случају, на пример посматрамо *само као раднике*, и у њима не гледамо ништа друго, апстрахујемо све остало. Даље, један радник је жењен, други није, један има више деце него други итд. итд. При једнаком радном учинку, према томе, једнаком уделу у друштвеном фонду потрошње један ће фактички добити више него други, један ће бити богатији од другог итд. Да би се избегле све те незгоде, право би морало, уместо да буде једнако, бити чак неједнако.

Али, ти незгодни моменти не могу се избећи у првој фази комунистичког друштва, онаквог какво је оно тек изашло из капиталистичког друштва, после дугих порођајних мука.“⁶

Према томе, ако се не може постићи „расподела према потребама“ као хуманитарније начело у социјалистичким друштвима, уз постојање класних супротности (остатака и нових феномена са класном позадином) и пре свега уз неразвијеност материјалних производних снага као основне детерминанте друштвених могућности, онда остаје неминовност „награде према раду“. Рад, значи, остаје мерило, критериј, знак распознавања друштвеног рада, толерантност између жеља и могућности и помирење пред историјском неминовношћу детерминисаном нивоом развоја материјалних производних снага.

А онда настаје успостављање друштвених односа на основу рада већ и самим тим што је и социјализам синоним рада, ослобођења и слободе рада, те значи и вредновања рада и на основу рада и самих носилаца рада у смислу њиховог доприноса друштвеном раду посредством свог личног. Наш Устав то своди и на конкретан став друштвеног положаја људи и међуљудских односа на основу рада, где се прокламује: „Материјални и друштвени положај људи зависи од њиховог рада и резултата рада.“ А то значи са основа материјалног испољава се и „друштвено“ све до етичког — за већи рад већа награда, за мањи мања.

Међутим, да би се објективност услова рада садржински одржала и одредила у условима историјске детерминисаности, а тиме и дијалектичко јединство односа „једнакости“ и „неједнакости“, испољено кроз конкретне субјекте — радне људе, неопходно је „мерити“ рад друштвено верификованим, прецизно одређеним и по приоритету сређеним факторима рада, адекватно усредсређењу са основа карактера друштвено-економског система, односно друштвене доследности. То је неоп-

⁶ Маркс—Енгелс, Изабрана дела, II, Култура, Бгд., стр. 14—15.

ходно и ради онемогућавања субјективизма који би, ако се друштвено не вреднује и сам рад, био присутан знатним делом уколико би се оставило на вољу искључиво субјективним носиоцима непосредног рада. То би онемогућавало и преливање рада једних за рачун других у било којим односима хоризонталних релација или вертикалне ступњевитости, а тиме би се онемогућила и „експлоатација“ која само мења форму при иначе истој последици одузимања радном човеку, по основу непроцењености и не признавања његовог егзактног доприноса, од његовог вишка рада за рачун другог, који се нашао „изнад“ стицајем разних околности махом субјективне природе, у чијем одлучивању он саучествује или не, и где је оправданост присутна или неодређена.

Вредновање рада с општедруштвеног становишта, и у условима робно-новчаних односа и планско-тржишне привреде, врши се, у најопштијем, по Марксовом општем начелу — на основу друштвено-неопходног радног времена потребног за производњу одређеног добра (робе), а што се валоризује на тржишту законом понуде и потражње. У конкретном, рад је неопходно вредновати и са становишта радне организације (њеног успеха — резултата рада) у којој дела човек као субјекат, и са становишта мере живог рада — човека као конкретног носиоца живог рада. А то сачињава органско јединство организације и субјекта — друштвеног и личног.

У корелативном односу мера рада радне организације се испољава у односу садејства чинилаца:⁷ Π (производња) = P (расподела) = $K_{пу}$ (кофицијенат пословног успеха) у односу Q (количине произведених јединица) t (времена) a (асортимана) и q (квалитета) кроз $M_{п}$ (минули) и $Ж_{р}$ (живи рад) помноженим са $У_{р}$ (условима рада), а који, *de facto*, и означавају објективизацију услова рада у смислу друштвеног вредновања рада, и што све скупа значи адекватност позиције за награду према раду.

Са становишта конкретног субјекта — радног човека као носиоца живог рада, који у социјализму полаже право на једнакост у смислу прецизних критерија мера рада, једнакост између људи се и састоји у томе, како каже Енгелс, „што се мерење врши једнаким мерилом — радом“.⁸ А рад (односно човек носилац рада) се опет даље мери одређеним чиниоцима који нужно имају приоритетан ред односа и кохезионост целине, што значи следећи редослед:⁹ знање (школско-друштвено нормирано и искуство на основу способности за одговарајући рад), опредељење рада у сопственој адекватности уз уважавање напора (физичког, интелектуалног и др.), услови рада (здравствено-хигијенски, организационо-технички и др.), одговорност у раду

⁷ Др В. Рашковић, Социологија рада, Бгд., 1977.

⁸ Маркс—Енгелс, Изабрана дела, II, Култура, Бгд., стр. 14.

⁹ Др В. Рашковић, Социологија рада, Бгд., 1977.

(првенствено друштвено-морална, онда материјална, правна), иницијативност у раду (стваралаштво, развој) и односи (креативност рада и друштвена мобилност на постизању резултата рада и у развоју социјалистичких, хуманитарних односа).

У садејству „друштвеног“ — вредновања рада радне организације којој човек припада и његовог доприноса друштвеном раду посредством свог личног рада, постиже се у синтези адекватност расподеле према раду као израз природног односа и „чистог рачуна“. Одступање од те природности је ствар друштвене одговорности одговорних.

Може ли се са основе рада, објективизације услова рада и вредовања рада, затим конкретне мере рада радне организације и човека као појединца изграђивати и са општег сводити на конкретно и *поглед на свет*, ако се има у виду да је човек радом и створио самог себе и радом развија и своју човечност. Радом је и класно одређиван током историје, а радом се и ослобађа класне отуђености и свих вештачких баријера у посредништву сопственом са природом.

Даљи напори анализе у овом смислу значили би научну визију у пунијем ослобођењу човека и изграђивању погледа на свет који га управо води ка том ослобођењу снагом сазнања које (ако је сведено на конкретну позицију човека у процесу рада) значи и материјалну снагу. Друштвене науке у томе би требало да отварају „хоризонте“ попут савремене технологије, односно да се технологија не би узвратила човеку кроз негативну супротност услед помањања сазнања и савременог дијалектичко-материјалистичког погледа на свет. У развоју објективног субјективно му мора сазнањем претходити и истовремено га пратити у снази јединства супротности ради развитка жељеног. Оријентација у томе је рад као израз историјске нужности и место човека у процесу рада кроз који ослобађа себе савладавајући ту историјску нужност. Његов поглед, у реалном и конкретном, се креће са основе тога као своје осе битисања, постојања и развитка. Ван тога је сфера апстракције, која је класно потенцирана ради отуђености човека. А борба за слободу је и борба против апстракције као отуђености.

Vladimir RAŠKOVIĆ

DIALECTICAL DEVELOPMENT, CHANGES IN CLASS RELATIONS AND
DISTRIBUTION ACCORDING TO WORK

S u m m a r y

The evolution of class relations through history has become manifest in minor and major changes in relations of ownership due to outstanding social contradictions in them. They have resulted finally in revolutionary changes in the contents of these relations.

In the revolutionary transformation of the Yugoslav society this has become manifest in the implementation of the main socialist principle of »distribution according to work« both as constitutional principle and as political action. It is only through the consequential application of this principle of distribution in the Yugoslav society, where the process of the liberation of work has been under way for more than three decades through the system of social self-management, that socialist relations without exploitation of any kind can be developed.

However, in order for this principle to be implemented as fully as possible, it is necessary to set uniform and objective criteria of work. Thus the results of the work done both by working organizations and by individual workers can be measured. Several factors have to be considered thereby, such as: the worker's knowledge, materialized in work, conditions of work up to creativity and cooperation with other people in the process of work.

This would imply at the same time the negation of classical class relations in the material groundwork of work in relations existing in the process of work.

